

İqar
MÜZƏFFƏROĞLU

AJB-nin üzvü.
Goranboy rayonu

Haqqıxlı kəndi Dilican dərəsində yerləşən yeganə türk kəndi idi. Qərbi Azərbaycanın dilbər guşələrindən biri olan Haqqıxlı kəndi Lori-Pambəyin cənub-qərbində, uca dağların ətəyindəki yayla və düzənlikdə yerləşmişdi. Haqqıxlı toponiminin nüvəsini təşkil edən haqq morfemi bu kənddə yaşamış insanların əsrlər boyu haqq, ədalət və düzlük uğrunda apardıqları tarixi mübarizələrdən bir yadigar qalmışdır.

Tarixi mənbələrdən bəllidir ki, kənd əhalisinin əksəriyyətini Alpavut soylu qaraqoyunlular təşkil edirdi. Qaraqoyunlu hökmdarları Qara Yusifin və onun oğulları İsgəndər Mirzənin və Cahən Şahın hökmrənliyi zamanında alpavutlar əsl qəhrəmanlıqlar göstərmiş, qanunların mərkəz qüvvələrini təşkil etmişdilər.

Haqqıxlı kəndi çar Rusiyası dövründə bütün Qaraqoyunlu dərəsi kəndləri kimi Gəncə quberniyası, Qazax qəzasının Dilican nahiyəsinə tabe olmuş, öz varlığını uzun müddət qoruyub saxlamışdı. Lakin 1938-ci ildə üzdeyən İcevan və Krasnoselo rayonları yaradıldıqdan sonra bu bölgədəki türk kəndləri üç rayon arasında bölüşdürülmüş, daşnaklar və onlara havadarlıq edən, dəstək verən Moskvanın eli ilə Prussiya kansleri Bismarkın "Parçala və hökmrənliyi et!" siyasətinə sadiq qalmışdır.

1938-ci ilə qədər Karvansara adı ilə anılan və tarixi mənbələrdə öz əksini tapan bu türk mənşəli toponim kalka yolu ilə İcevan toponimi ilə əvəz edilmişdir.

Karvansara Qazax qəzasının 18-20 kilometrliyində, Ağstafaçayın sahilində yerləşmiş, burada bir neçə dükan, poçt, gecələmə yerlərindən başqa heç nə olmamışdır. Karvansara yaylağa və arana gəlib-gələn xan və bəylərin, yolçuların dincəlmək və gecələmək yeri olmuşdur. Elə Karvansaranın (İcevanın) ərazisindəki erməni kəndləri də türk mənşəli toponimlərdən ibarət idi. Ağdaş, Ağdam, Haça su (yəni qoşa, cüt mənasında). Lələ kənd, Uzun tala, Qara daş kəndlərinin adları bu qebildəndir.

Bütün bu faktlar sübut edir ki, ermənilər bu bölgəyə 1828-ci il bədnam Türkmənçay müqaviləsindən, çoxu isə 1920-ci illərdən sonra Suriya, İran, Türkiyə, Misir və Livandan köçürülmüşlər. Qalan hissəsi isə Tayqulaq Andronikin daşnak dəstələrindən törəmiş nankorlardan ibarət idilər.

1921-1922-ci illərdə Dilican və Qaraqoyunlu dərələri, kəndlər və gözəl yaylaqlarımız başqa mahallarımız kimi zorla Azərbaycan qəpənib "böyük qardaşları" tərəfindən gəlmə daşnaklara pay verilmiş, 1828-ci ildə olduğu kimi torpaqlarımız hərəca qoyulmuş, xalqımızın birliyinə təcavüz edilmişdir. Bu hadisədən sonra Cənubi Azərbaycan qondarma adına Qərbi Azərbaycan da əlavə olundu. Dərbənd qalası və ona yaxın olan bölgələr isə Rusiyanın əlinə keçdi.

Haqqıxlı kəndində XX əsrin əvvəllərində ən dəhşətli faciələrimizdən biri baş vermişdir. Zəngəzur və Göyçə mahallarında türkləri qınb məhv edən Tayqulaq Androni-

kin daşnak dəstələri 1920-ci ilin yayında kənd camaatına qarşı tarixdə oxşarı və benzeri olmayan dəhşətli vəhşiliklər törətmişlər. Silahlı daşnak dəstələri yaxşı müdafiə olunan və yerli ərənlər tərəfindən qorunan Qaraqoyunlu dərəsinə daxil ola bilməmiş və Haqqıxlının yaylaqlarına hücum etmiş, kimsəsiz və müdafiəsiz qarı və qocaları, qadın və körpələri qovaraq Danaqıran deyilən kəndə gətirmiş, onları pəyəyə doldurub od vurmuşlar. 70-dən artıq türk övladı burada vəhşilər tərəfindən məhv edilmişlər.

Bu zaman kəndin kişiləri Qazax ərazisində taxıl biçinində olmuş və ciyərparalarının qəfil xəbərini eşitmişlər. Onlar özlərini kəndə yetirmək və Tayqulaqdan qısa

yerdə 4-5 erməni ilə də rastlaşırlar. Və Molla Nəbidən soruşurlar ki, onlar sizə dəyib-toxunmur ki? Kimi cavab verir ki, onlar qonşu Çarxaçdandırılar və bizə heç nə etməyiblər. Türklər həmin yerdən uzaqlaşan kimi həmin ermənilər gəriyə dönərək Molla Nəbini qətlə yetirmişlər.

Bəli, Molla Nəbi böyük ürəkli və qəlbli insan kimi erməniləri ölümün pəncəsindən qurtardı, ancaq özü də sadələvlüyün qurbanı oldu.

Molla Nəbi zəmanəsinin görkəmli şəxslərindən olmuş, özünün satirik şeirləri ilə şöhrətlənmişdir. Təəssüflər olsun ki, onun satirik şeirlərindən dövrümüzdə qədər heç nə gəlib çatmayıb.

Mərhum Cəfərov Məmməd danışırdı ki,

müsiqətlər haqqında ona geniş məlumat vermişlər. Bundan sonra Nərimanovun xüsusi tapşırığı ilə haqqıxlılara xeyli miqdarda dava-dərman göndərilmiş, onların təhlükəsizliyi təmin edilmişdir.

Yerləşdiyi coğrafi mövqeyinə, görə Haqqıxlı kəndi ən təhlükəli ərazidə yerləşmişdi. Belə ki, kənd üç tərəfdən erməni rayon və kəndləri ilə əhatə olunmuşdu və istənilən an Haqqıxlı kəndi düşmənlər hücumlarına məruz qala bilərdi. Bunu sübut etmək üçün 1918-1920-ci illərdə haqqıxlıların başına gələn dəhşətli müsiqətlər kifayət edər. Bu illər ərzində haqqıxlılar 3 dəfə qonşu Qazaxa qaçmış və axırncı dəfə isə dəhşətli soyqırma məruz qalmışlar.

Lakin bu dəhşətli münasibət və faciə-

Haqqıxlı soyqırımı

1920-ci ildə Tayqulaq Andronik Haqqıxlı kəndinin 70-dən çox sakinini pəyəyə dolduraraq yandırmışdı

almaq üçün hərəkət keçirlər. Lakin Uzun talada ermənilər onların qabağını kəsmiş və Haqqıxlıya getmələrinə imkan vermişlər.

Çaresiz qalmış haqqıxlıların bir hissəsi Qazaxda qalmalı olur, bir hissəsi isə Gədəbəyden keçərək öncə Ardanişa, oradan da Ağbulaq-Toxluca yolu ilə Qaraqoyunlu yaylaqlarından və meşələrdən keçərək özlərini kəndə yetirirlər. Onlar kənddə sağ qalmış bir neçə adamdan öyrənirlər ki, camaatı Danaqırandan ermənilər diri-diri yandırmışlar.

Elə bu vaxt Türk ordusunun hissələri Dilican dərəsinə daxil olur, Tayqulağın qonşularını darmadağın edirlər. Tayqulaq isə tülkü kimi aradan çıxır.

Türk ordusu Dilican dərəsinə daxil olan kimi Çarxac kəndində yaşayan ermənilər yaltaqlığa əl atır və Tayqulağın ölindən özlərini də zara gəldiklərini, bezdiklərini nəql edirlər. Həqiqətən də Tayqulaq Andronik Dilicanda atını erməninin ölindən aldığı evin ikinci mərtəbəsində saxladır.

Türklərin bir hissəsi Haqqıxlıda olmuş və Ağstafaçayın sahilində şəxsi deyirmanı olan Molla Nəbi ilə görüşürlər. Onlar həmin

atası Bayram, əmilər Balakışi və Həsən bu soyqırımından canlarını qurtarmış, xoş təsadüf nəticəsində cəlladlarının qorxusundan qoyub qaçan gəlinlər Həsənخانın köməyi ilə geri dönmüş və onları da özləri ilə götürmüşlər.

Haqqıxlıda Hacı vurulan adlı yer var idi. Daşnaklar onlarla təkbaşına vuruşan Hacıni ağır yaralamışlar. Hacı ermənilərin tanımadığı bir kahada gizlənmiş və on günden sonra aldığı ağır yaradan dünyasını dəyişmişdir. Camaat təsadüfən onun meyitini tapmışdır. Hacı başına gələn bütün hadisələri təfəssil ilə yazmış və onu çəkəməsinin boğazlığında gizlətmişdir.

1920-ci ilin qışında haqqıxlılar erməni daşnakları tərəfindən qətlə yetirilmiş qohum-əqrəbalarının yanmamış qalıqlarını çuvallara yığıb araba ilə kəndə gətirmiş, onları kənd qəbiristanlığında qardaşlıq mezarında dəfn etmiş, ruhlarına dualar oxunmuş və ehsan vermişlər.

1920-ci ilin payızında kəndin qabaqcıl və savadlı adamlarından olan Fətəliyev Məmmədəli və Məmmədəliyev Tanrıverdi Bakıya gəlmiş və N.Nərimanovla şəxsən görüşmüş, haqqıxlıların başlarına getirilən

lərdən, külli miqdarda insan tələfatından sonra haqqıxlılar özlərini ələ almış, dağıdılmış evlərini bərpa etmişlər. Buna baxmayaraq ermənilər yenə də öz çirkin və məkrli əməllərindən əl çəkmir. Türk mənşəli yer-yurd adlarını erməniləşdirir və özlərinin gələcək iyrənc planlarını qurmuşlar. Bizlər isə fil qulağında yatmış, onların bu riyakarlıqlarına göz yummuşduq.

Əsrlər boyu türk adı daşıyan Molla qayası və xalqımızın qəhrəman oğlu Qaçaq Kərəmin şərfəfinə adlandırılan Kərəmin çəlesi adları 1986-cı ildə erməniləşdirilərək Yerqat Amat (damir Aşot) və Yenok calası adlandırıldı.

Haqqıxlı kəndinin başbənləri və ziyalılarından Nəbil Məmməd, Zeynalov Zeynal, Əliyev Bəkir, İbrahimov İbrahim və başqaları buna qarşı öz etiraz səslərini ucaltsalar da yuxarıları özlərini eşitməzliyə vurmuşdu. Çünki bütün bunlar Moskvanın əli ilə edilir. Qərbi Azərbaycan ərazisindəki qədim oğuz-türk abidələri məhv edilir, türk mənşəli yer-yurd adları sürətlə erməniləşdirilir. Məqsədləri isə türklərin bu torpaqlardakı Elbrus Hacıli izlərini tarixdən silmək idi.